

Historie benediktinského kláštera s kostelem Panny Marie v Podlažicích

Nejstarším známým pánem zdejšího kraje byl Slavník, který žil v polovině 10. století. Později přešel zdejší kraj v držení Děpoltců, vedlejší přemyslovské větve (Děpolt byl bratr Vladislava II. českého knížete a od roku 1158 českého krále.)

Nadáním českého šlechtice Vrbaty byl v polovině 12. století založen v Podlažicích benediktinský klášter. Povolení k založení kláštera však jistě musel vydat panovník (kníže Vladislav II.). Vrbata podle nekrologu zemřel 21. prosince neznámého roku (snad 1159 ?), kdy každoročně mniši jeho památky při slavných bohoslužbách vzpomínali. Pohřben byl podle pověsti v kostelíku v Podskalí, kde se ještě v 17. století říkalo „U svatého Vrbaty“. Je velmi pravděpodobné, že byl původně klášter založen na tomto místě, a teprve v následujících letech přenesen na nové místo, které se zdálo výhodnější. (Podobnost nacházíme i v historii založení i jiných klášterů – např. Ve Žďáru n.S.)

Dnes je již těžké s určitostí zjistit, kdy k založení kláštera došlo, a odkud řeholníci do nového kláštera přišli. Dá se však uvažovat o tom, že šlo o benediktiny ze zrušeného probošství v Litomyšli, podřízeného opatství v Opatovicích. Klášter v Opatovicích byl založen roku 1086. Litomyšlské probošství (pokud existovalo), zaniklo založením premonstrátské kanonie roku 1141. Pro tuto domněnku hovoří skutečnost, že až do roku 1159, kdy bylo podlažické probošství povýšeno králem Vladislavem na opatství - „**monasterium... in Podelasithch**“ (s podřízením arcioopatství břevnovskému), bylo podřízeno opatství opatovickému. Král Vladislav daroval klášteru v Podlažicích roku 1167 pozemky při říčce Desné a Borovnici, patřící dříve snad benediktinskému probošství v Litomyšli. (Historik Václav Novotný odmítl názor, že premonstrátské kanonii v Litomyšli předcházela benediktinský konvent. Skutečnost založení fundace na konci 11. století vysvětlil tak, že tehdy vzniklo hradiště a v něm velkofarnostní kostel. Teprve po vzniku premonstrátské kanonie změnil kostel svoji funkci a stal se klášterním.)

Již od roku 1150 jsou zaznamenány do nekrologu úmrtí podlažických benediktinů. Ten byl později přepsán do známého Codexu Gigas. Roku 1157 je záznam o ošetřování a úmrtí postoloprtského opata Fridricha.

Rychlost, s jakou byl klášter roku 1159 povýšen králem Vladislavem na opatství též svědčí o tom, že tento chtěl litomyšlské benediktiny odškodnit a ocenit jejich dosavadní práci. Podlažičtí benediktini si krále Vladislava velmi vážili, což je patrné i z toho, že jeho jméno zařadili na první místo v nekrologu.

16. června 1160 se uvádí první opat Hugo, jako svědek na jisté listině - „**Hugonis abbatis de Podelasithch**“.

Majetek kláštera se rozkládal ve třech územích – v újezdu podlažickém, u řek Desné a Borovnice. Velkého výnosu však neposkytoval, - ležel v zalesněné a málo zalidněné krajině. V nekrologu se sice uvádí jména dobrodinců, je jich však málo, a ani jejich dary nejsou veliké. Vladyka Štěpán daroval clo ve Stradouni, vladyka Fabián neznámou ves, vladykové Zbyslav a Jaroslav různé pozemky a blíže neurčené platy.

Přibližně od roku 1207 až do roku 1228 byl (velmi pravděpodobně, - neboť staršího vlastníka než je podlažický klášter neznáme) v Podlažicích psán Velký kodex, který je dnes v majetku královské knihovny ve Stockholmu. Jedná se vůbec o největší rukopisnou knihu na světě. Je 92 cm vysoký, 50 cm široký o 312 listech. Písmo románské, psané ve dvou sloupcích po 105 – 106 řádcích. Kromě 8 listů je celý napsán jedním(!) písařem.

Obsahuje: Starý zákon, O židovské válce podle Flavia, O sedmi svobodných uměních podle sevillského biskupa Izidora, Pojednání Jana Alexandrijského o fyzice – jež je úvodem do studia přírodních věd a medicíny, Nový zákon, Zpovědní zrcadlo, exorcistické formule, Kosmovu kroniku, benediktinská řeholní pravidla (dnes v knize chybí), seznam bratrstva v Podlažicích, kalendář s nekrologem, pravidla stanovení velikonoce a dalších pohyblivých svátků. Abecedy – latinská, řecká, hebrejská. Po roce 1360 připsané – glagolská a cyrilská.

Vznik tohoto skvostného díla v odlehlých Podlažicích (či přinejmenším bylo prokazatelně po nějaký čas v držení podlažického kláštera) je nám dnes velikým tajemstvím. Nemluvě o vlastním nákladu na pořízení kodexu obřích rozměrů, musíme vzít také v úvahu, že pro napsání kodexu muselo být užito předloh, jejichž pořízení představovalo majetek za celé vsi... Jako by nejmenší (a ve středověku i nejmladší) benediktinský klášter v zemi byl nadán právě jako místo s písařskou elitou... (Potom by se mohlo stát, že budou někdy nalezena díla, pocházející z benediktinských klášterních knihoven v Čechách i v Evropě, podlažické provenience.)

Snad pro rozsáhlejší stavitelskou činnost kláštera, kdy bylo zapotřebí velké sumy peněz, zastavil klášter Velký kodex cisterciáckému klášteru v Sedleci. (Nekrolog končí rokem 1228, kodex mohl tedy být zastaven až po tomto roce. Kdy to však bylo – nevíme.) Na vykoupení kodexu zpět se však již podlažický klášter nikdy nezmoohl. Aby se kniha dostala zpět do majetku benediktinského řádu, vykoupil ji (se svolením bratří v Podlažicích – o čemž svědčí zápis přímo v kodexu a je tak nesporným dokladem o dávném vlastnictví knihy podlažickým klášterem) velikým nákladem břevnovský opat Bavor roku 1295. V době řádění husitské lůzy byl kodex ukryt v Broumově, kde zůstal až do roku 1594, kdy jej nechal převézt na pražský hrad císař Rudolf II. Po vyrabování sbírek roku 1648 jej odvezli Švédové jako válečnou kořist pro královnu Kristinu do Stockholmu, kde je uložen dodnes.

Pro zvednutí hospodářské úrovně místa, a tím i možnosti většího příjmu bylo někdy v polovině 13. století klášterem založeno trhovní a řemeslnické místo Chrast. Mnozí podle názvu tohoto místa usuzují, že tu býval dubový porost, a spadané listí „chrastilo“ pod nohama. Název Chrast je však mnohem starobylejší, snad označoval osadu jako „chráněné místo“. (Mnohé osady v Čechách nesou takový, nebo podobný název – Chrást, Chrastava atd. Kronikář Kosmas nazývá Vyšehrad Chrasten. - ...*non longius quam unius buccinae in altera rupe inter arbusta aedificant urbem, quam moderni nuncupant Wissegrad, tunc autem ab arbustis traxerat nomen Hvrasten*,...). Zdá se tedy, že tato osada tu byla již dříve, od kláštera jen obdařena některými výsadami. (Při těchto úvahách je však třeba brát zřetel na existenci nedalekých starobylých Chraštic, od kterých osada v Chrasti mohla svůj název pouze odvodit. První písemná zmínka o Chrasti je až z roku 1318 – *Radslavum de Chrasti*...).

Roku 1318 se připomíná podlažický opat Artleb (na výše uvedené listině?).

V roce 1344 bylo v Litomyšli založeno nové biskupství, s čímž souvisí různé smlouvy o patronátech kostelů a hranicích pozemků. Mnoho míst v zdejší krajině se díky těmto dokumentům připomíná vůbec poprvé. Zvláště v roce 1350. (Biskupství zaniklo roku 1421, pak jen titulární.)

V průběhu let se počet bratří v klášteře měnil. Tak roku 1350 měl klášter 21 členů (20 řeholníků podřízeno biskupu litomyšlskému, opat zůstal podřízen Břevnovu). Roku 1366 8 členů, roku 1374 40 členů.

31.března 1360 byl dosazen na chrašickou faru kněz Mikuláš z Kostelce namísto faráře Fráni.

28.zář 1360 na přímluvu litomyšlského biskupa Jana II. byl podlažický opat vyznamenán bulou papeže Innocence VI. právem nosit biskupské odznaky. (Nesměl je nosit v přítomnosti biskupa.)

Téhož roku (1360) zastavuje opat vesnice – snad v důsledku potřeby více peněz pro novou stavební činnost. (Dle nalezených fragmentů byl klášter nákladně upraven a přestavěn právě ve 14.století.)

V letech 1361 až 1366 bylo na Práčově Jarošem Lacembokem založeno proboštství, které bylo podřízeno opatství v Podlažicích. Zaniklo během husitských bouří koncem dubna roku 1421, kdy 24 mnichů (podle Adámka) bylo husitskou lůzou upáleno. Kostel byl ještě v 15. století obnoven, po různých úpravách zachován dodnes.

Po stížnosti chrudimských, ustanovil roku 1368 císař Karel IV., aby budoucně v městečkách, jmenovitě osadách kláštera podlažického, cla neb platy – královskými listy nesvolené – nebyly vybírány. Z toho vidno, že již v polovině 14. století byla Chrast předním tržním místem klášterního panství.

Listinou z 3.října roku 1368 byly určeny meze mezi biskupstvím v Litomyšli a podlažickým opatstvím. Stalo se na žádost opata Domaslava, které biskup Petr Jelito vyhověl. Tehdy vyryto znamení do smrku u říčky Desné, a u vsi Borová (mezi kostelem sv. Kateřiny a vsí Zvolí – Svata Kateřina) navezeno několik pahorků. V této listině se též jmenuje i podlažický probošt Gallus, dále také Vilém Křeše, pán ze Smrčku. Položení těchto mezníků stvrzeno 16.listopadu 1368.

Roku 1375 řeholník Jindřich z Bezna se ujal proboštství na Práčově.

Roku 1376 připomínán je opat Bohunek.

Roku 1382 a v letech 1400–1406 platil klášter 60 kop Grošů královské komoře. Že byl podlažický klášter méně bohatý, o tom napovídá porovnání s daněmi jiných klášterů – 300 kop klášter břevnovský, 200 kop opatovický. Papežský desátek činil 8 kop.

Roku 1385 jel podlažický benediktin Mikuláš s chrudimským farářem volit opata do Břevnova.

12.listopadu 1397 bylo zřízeno v klášteře duchovní bratrstvo. Připomínán podlažický opat Bartoloměj.

Roku 1398 se připomíná Boží Dům (Nové Hrady) v majetku kláštera. (Boží Dům měl v klášterním panství podobnou úlohu jako Chrast – byl také trhovním místem.)

Koncem 14. století vlastnil klášter téměř 70 obcí.

Roku 1400 bratr Jana Zaječického (též Holického) prodal klášteru jisté dědiny. Téhož roku (1400) dostal klášter od krále Václava IV. Majestát s jistými svobodami.

Proti odvádění berní stál klášter pod královskou ochranou. Král Václav IV. přenesl ochranu kláštera i jeho poddaných na rytíře Jana Lacemboka zápisem daným v Kutné Hoře 5. listopadu 1401. Za to mu popustil odváděnou berni.

(Jindřich Lacembok byl pověřen doprovázet Jana z Husince roku 1415 na koncil v Kostnici. Po smrti krále Václava IV. 16. srpna 1419 byl přívržencem jeho bratra Zikmunda. Z jeho rodiny pocházeli Slavatové. Zemřel roku 1442. Podle Josefa Šmída přivedl husity k vyplenění kláštera v dubnu 1421 do Podlažic právě on.)

Roku 1406 byla odlita cínová křtitelnice od opata Bartoloměje (připomínán již roku 1390?). Je vysoká 91 cm, horní průměr činí 79 cm. Reliéfy dvanácti apoštolů, krucifix, Panna Maria.

Pod horním okrajem nápis:

Anno dm M cccc vi hoc op factu es sb regie dm bartholomei abbatís Podlazcien tertii infulatii ad reg (genere) racione omn in deum credencium + et hic est fons aque vive

Po zpusťování kláštera husitskou hordou byla jimi odvezena, - snad nejdříve do nedávno dobyté Chrudimě (kde se nejspíše ztratilo původní víko), o málo později převezena do Hradce Králové, kde v katedrálním chrámu Svatého Ducha se chová dodnes. Jde o nejstarší dochovanou cínovou křtitelnici v zemi.

Z roku 1412 pochází zvon, zavěšený dnes na věži děkanského kostela v Chrasti. (Tam byl přenesen po požáru městečka roku 1774 ze zvonice v Chrašicích.) Je velmi pravděpodobné, že i tento zvon byl odlit na náklad podlažického kláštera. Váží asi 130 kg, průměr věnce činí 57 cm, základní tón -f2.

Nápis gotickou majuskulí, 21 přeházených písmen, dle vylúštění učiněném v 30. letech 20. století P. Hugo Doskočilem zní: *Ego Maria eja ego Sum Bona MCCCCXII*

V klášteře bývala také škola. V nekrologu jsou zapsána jména dvou zemřelých žáků a učitele – **Zmil puer, Wolframvs puer, Ratibor cantor.**

Roku 1386 byla řeholnicí u sv. Jiří na pražském hradě Dorota z Chrasti a roku 1409 Markéta z Chrasti. Roku 1414 se uvádí kanovník Zdeněk Dlouhý z Chrasti jako arcijáhen při kostele sv. Víta. Zajisté zdejší žáci.

Po dobytí města Chrudimě 28. dubna 1421 od spojených vojsk pražské umírněné strany a Táboritů, se tito druzí – tedy táborští husité jali plenit i jeho široké okolí. Tak bylo spáleno proboštství u sv. Jakuba na Práčově a mezi 29. dubnem a 2. květnem bylo spáleno i opatství v Podlažicích s kostelem Panny Marie. Jak hovoří kterýsi starý český letopisec, při dobytí kláštera v Podlažicích velmi mnoho lidí bylo povražděno. Pro známou krvelačnost lúzy, které se podle bludaře, nešťastného kněze Jana z Husince začalo později říkat „husité“, je velmi snadné tomuto tvrzení uvěřit. Zajisté klášter nebyl hájen jen přítomnými mnichy, ale i osadníky z Chrasti, Podlažic, Chrašic aj., kteří nejen z povinnosti, ale i ze snahy uchránit svůj skrovný majetek a své životy. Leč přesile se ubránit nemohli – klášter také nebyl žádnou pevností. Opat Jana ještě s dvěma mnichy husité odvěkli ke hradu Rychmburku, který patřil Arnoštu Flaškovi z Pardubic, stoupenci císaře Zikmunda (ač sám také předtím podepsal stížný list

proti upálení mistra Jana), když se posádka hradu pod nátlakem vydírání nevzdala (dobře vědouc, že dané slovo husité nedodržíjí, - že by bylo zle pak i s nimi, a přivleknuté mnichy by přece nezachránili), byli husity na poli zvaném „Chmelnice“ upálení a popel smeten do rybníka, kterému se dodnes „Spálivec“ říká.

Tato lůza nehubila jen životy, kterých si nevážila, ale ničila i majetky, mnohdy obrovské ceny, kterým nerozuměla. (Již rok předtím se husité nechali slyšet, že budou dobytá místa vypalovat.) Tak byla v Podlažicích zničena i (jistě nemalá) klášterní knihovna, kterou tamní mniši opisovali po celá staletí (tedy alespoň do té míry, co se nepodařilo včas vyvézt ze země a takto zachránit) – Velký kodex jistě nevznikl v poměrech, kde by se nevěnovala vzdělávání a dalšímu opisování knih náležitá pozornost. V roce 1834 byly při úpravách prostranství na místě bývalého kláštera učiněny nálezy bronzové sošky světice a bronzového, zlaceného těla Ukřižovaného, pocházející z XIII.století. Velmi pravděpodobně jde o zbytky výzdoby z knižních vazeb.

V roce 1862 stavitel Schmoranz při objevu zbytků dominikánského klášterního kostela v Chrudimi (vypáleného 28.dubna 1421) usoudil (po porovnání se zbytky kláštera v Podlažicích, objevených při úpravách v roce 1834), že oba kostely velmi pravděpodobně stavěl týž mistr. Podle nálezů, oba byly velmi honosné. V Podlažicích nalezeny pískovcové zlomky růžic, svorníků, žeber, profilovaný piliř, hlava ženy, zbytky vitráží, dlaždic, též nálezy mincí, zvonoviny, klíčů aj..

V roce 1448 nařídil papež Mikuláš V. jmenovat Bonifáce z Volkensteina opatem podlažickým. Tento, zřejmě poslední, byt jen titulární opat žil ještě v roce 1460.

Pod vsí Chacholice, směrem k lávce a k chatkám je terénní vlna. Snad se jedná o hráz bývalého rybníka. Je známé, že benediktini věnovali hospodářství velikou pozornost a zakládali i rybníky...

V souvislosti s klášteříštěm se mezi lidem vypravují mnohé legendy o podzemních chodbách, které se však se skutečností nesrovnávají. Je však možné, že se při některém příštím archeologickém výzkumu objeví středověké klášterní sklepy, tak jako byla na konci 17.století při stavbě nového barokního kostela sv. Markéty objevena stará klášterní hrobka. Do ní se nechal (společně se svou sestrou Ludmilou) pochovat zakladatel tohoto kostela 3.královéhradecký biskup Jan Kryštof z Talmberka (zemřel 3.dubna 1698) . Tento biskup měl velkou snahu obnovit v Podlažicích klášter – založení nynějšího kostela sv.Markéty v roce 1696 tomu mělo být počinem.

V roce 1423 byl Městy pražskými zvolen správcem veškerého církevního majetku v Čechách Vilém Kostka z Postupic. Pro mnohé boje pod vedením Prokopa Holého se svému úřadu nemohl příliš věnovat. Až po návratu z Basileje roku 1433 ujal se panství litomyšlského a nepochybně i panství kláštera podlažického, kde jmenoval zvláštního hejtmana . Mezi tím, od ztroskotání kláštera, se asi prvních 6 let o panství nestaral nikdo, asi od roku 1427 se správy o své vůli ujal husita Jakub z Kroměšína a z Březovic. Po něm spravoval klášterní panství Jiřík z Březovic – snad tento byl Vilémem Kostkou jmenován hejtmanem.

Listem císaře Zikmunda z 21.září 1436 propůjčeno bylo panství Janu Pardusovi

z Vratkova za 2500 kop Grošů na 6 let k užívání. (A.Sedláček píše, že tento zápis Pardus převedl na Zdeňka Kostku z Postupic. J.Šmíd doplňuje, že se tak stalo roku 1452. Pardus však měl užívací právo jen 6 let, tedy do roku 1442, dále se ani Šmíd, ani Sedláček neodvolávají na žádný dokument.) Uživatelem podlažického panství se stal Zdeněk Kostka z Postupic prokazatelně až 2.března 1458, kdy mu bylo Jiřím z Poděbrad za půjčku 1000 kop Grošů postoupeno. Zemřel v bitvě u vsi Zvole roku 1468.

Všichni tito páni se starali spíše o svůj prospěch a o svou slávu, o zvelebení zpustošeného panství se nijak nepostarali. Obrat k lepšímu nastal až nastoupením Zdeňkova synovce Zdeňka II., který byl členem nové sekty, která si říkala „Čeští bratři“. Ten se snažil povznést zdejší hospodářství, řemesla i školství. Zemřel roku 1510. Podobně tomu bylo i za dalších českobratrských pánů: Viléma (1510 – 1518), Zdeňka III. (1518 – 1529), Bohuše III. (1529 – 1539).

Roku 1539 prodáno podlažické panství Michalu Slavatovi z Chlumu a Košumberka. Roku 1542 je již zapsán jeho syn Diviš Slavata (1541 – 1575). Ten měl panství ještě v zástavě, jako bývalý církevní majetek patřící královské komoře. Diviš Slavata jej 10.listopadu 1574 koupil.

Další majitelé: Alžběta Slavatová (1575 – 1577), Albrecht Slavata (1577 – 1600).

Roku 1600 panství (nyní už „statek chrasteckej“) koupil Václav Berka z Dubé. Od roku 1601 až do roku 1632 držela panství Berkova manželka Markéta Berková, později Talmberková. Roku 1632 nastoupila správu Markétina snacha Františka Hypolita Eusebie Berková. V roce 1636 podržel panství její syn Matyáš Ferdinand František Berka. Po jeho smrti roku 1644 jej dostala dcera Jana Rudolfa Trčky, Jana, provdaná za Jana Viléma ze Švamberka. Oba manželé zemřeli roku 1651. Od roku 1652 patřilo panství jejich dcerám. Roku 1654 jej drží nejstarší dcera Švamberků Anna Eusebie Harrachová, která panství roku 1656 prodala Arnoštu kardinálu Harrachovi pro nově zřízené biskupství královéhradecké (vyplacené ze solní pokladny).

Panství převzal 1.května 1660 první královéhradecký biskup Matouš Sobek z Bilenberka. Zdejší statek drželo hradecké biskupství až do roku 1947, kdy mu byly zkonfiskovány pozemky na základě zákona o pozemkové reformě, vydaném vládou, jejímž předsedou byl komunist Klement Gottwald a podepsaném socialistou Eduardem Benešem, tehdejším prezidentem. Po únoru 1948 (zákon z roku 1949 o církevním majetku) byly zločinnou vládou zabaveny i veškeré nemovitosti, které k panství patřily. Tento stav trvá dodnes.

Podle odkryvů, které nechal v roce 1834 provést biskup Karel Hanl (kdy do té doby stávající zříceniny kláštera byly srovnány a na jejich místě kolem kostela vysázen ovocný sad), odhalení základů v letech 1908 a 1909, provedené prof. Josefem Plačkem, a po provedení výkopu pro drenáž odvodnění zdí stávajícího barokního kostela, při kterém v roce 2003 vedl archeologický průzkum PhDr. Jan Frolík víme, že klášterní chrám Panny Marie byl rozměrnou třílodní bazilikou (mnohem větší než je současný kostel), orientovanou stejně jako kostel současný.

Klausura se rozkládala na jih od kostela. Její půdorys je z velké části znám. Tři křídla klausury a kostel uzavírají rajský dvůr, do kterého vybíhají na každé straně z křížové chodby apsidy o pěti bocích. Podobná apsida vybíhá z východního křídla klausury. Jistě sloužila za kapli a vybíhala z kapitulní síně. Pod gotickými základy nalezeny zbytky románských staveb. Západně od průčelí kostela sv. Markéty je terénní stupeň, který obsahuje zlomky architektonických detailů – snad tu bývala stavební huť. Dále k západu stojí budova starého pivovaru, která možná navazuje na starší stavbu gotickou. Z výzkumu na podzim roku 2003, který vedl PhDr. Jan Frolík víme, že kostel býval bazilikou (západní průčelí nynějšího kostela), získán poznatek o dávném osídlení zdejší lokality – kolem roku 1000 př. Kr. - učiněny nálezy popelnic Slezsko – Platěnické kultury.

*Sepsal s použitím své starší práce: Miroslav Pošvář, Chrast
v květnu 2004*

(při zapsání do elektronické podoby 25. ledna 2009 opět mírně upraveno)

Použitá literatura:

<i>Historie města Litomyšle</i>	<i>Jelínek 1836</i>
<i>Dějiny národa českého</i>	<i>Frant. Palacký pol. 19.stol.</i>
<i>Hrady, zámky a tvrze království českého</i>	<i>Aug. Sedláček 1882</i>
<i>Z pamětí města Chrasti v Chrudimsku</i>	<i>Vinc. Paulus 1897</i>
<i>Soupis památek historických a uměleckých</i>	<i>Karel Chytil 1900</i>
<i>Chrastické ohlasy</i>	<i>30.léta 20. stol.</i>
<i>Dějiny Chrasti</i>	<i>Josef Šmíd 1937</i>
<i>Podlažický klášter</i>	<i>podle Šmída Zb. Žemlička 1959(tiskopis)</i>
<i>Stará Chrudim</i>	<i>Jiří Charvát 1991</i>
<i>Ďáblova bible</i>	<i>St. Bárta, Jiří Kostecký 1993</i>
<i>Královéhradecká diecéze</i>	<i>Vl. Hrubý 1994</i>